

Statshusmandsbrug

- mellem udvikling og bevaring

Udgivet af Realdania Byg

Statshusmandsbrug

- mellem udvikling og bevaring

Statshusmandsbrug
– mellem udvikling og bevaring
© Realdania Byg 2012

ISBN 978-87-92230-36-2

Tekst og redaktion: Realdania Byg og Jan Knudsen

Layout: Realdania Byg og OAB-Tryk a/s

Fotos og illustrationer:

Realdania Byg: 4, 6, 51

Holbæk Museum: 16, 17

Jørgen Overbys Tegnestue A/S: 46, 60

Private fotos og arkivalier venligst udlånt af Mink familien:

8, 9, 10, 11, 12, 20, 21, 23, 30, 31, 34, 43

Øvrige fotos af Jan Knudsen

Omslagsfoto: Jan Knudsen

Bogen er sat med Dax og Caslon og trykt af OAB-Tryk a/s, Odense

Realdania Byg er et helejet Realdania selskab

Statshusmandsbrug

– mellem udvikling og bevaring

Udgivet af Realdania Byg

Forord

Statshusmandsbruget er et stykke dansk kulturarv, der rummer fortællingen om jævne menneskers tilværelse på landet, statslige visioner og personlige drømme om et bedre liv. De blomstrede op i det danske landskab i 1899-1940'erne. Et af dem i Skovbølling, hvor Christian Mink i 1934 opførte et husmandsbrug til sig selv og sin familie.

For et af få anlæg har tiden fået lov til at stå stille på Skovbøllingvej. Anlægget er som helhed utrolig velbevaret, hvilket giver os en enestående mulighed for at komme helt tæt på fortiden. Det står som en kulturhistorisk tidslomme – som et arkitektonisk vidnesbyrd om en svunden tid og et andet liv.

Det fredede statshusmandsbrug er et typisk eksempel på de husmandssteder, der blev opført med statsstøtte i mellemkrigsårene. Ideen var at lade staten yde både økonomisk og arkitektfaglig bistand til folket på landet. Statsstøtten gav folk af små kår mulighed for at skabe sig et bedre liv med egen bolig og et selvforsynende jordlod.

Imidlertid er det netop det gode liv, den øgede velfærd og de til stadighed større krav

til køkken, bad og børneværelser, der nu truer disse små landhuses eksistens. Paradoksalt nok er denne hustype i dag truet af moderniseringer, skiftende ejere og den velfærd, der både blev efterstræbt ved husets opførelse og til dels skabt af den.

Realdania Byg købte i 2010 statshusmandsbruget efter husets bygherre, der har boet i huset med sin familie, siden han opførte det i 1934. Gennem årene har familien kun ændret ganske lidt på huset, og det fremstod derfor ved overtagelsen stort set, som da det blev bygget.

Realdania Byg har i 2011-2012 gennemført en nænsom restaurering af ejendommen med det fokus at vise, hvordan man kan balancere bevaring og moderne komfortkrav for på den måde at sikre huset og dette stykke kulturarv for eftertiden. Det er håbet, at udgivelsen her samtidig kan bidrage med et indblik i statshusmandsbruget som arkitektonisk og kulturhistorisk vidnesbyrd om nok en svunden tid, men også en allestedsnærværende drøm om det gode liv.

Realdania Byg,
April 2012

Historie

Af Jan Knudsen,
arkitekt m.a.a.

Otte kilometer nord for Haderslev, på Skovbøllingvej 35, ligger et velbevaret husmandssted, hvor tiden har fået lov til at stå stille. Der har kun været foretaget få ændringer gennem årene, så ejendommen fremstår original og uden moderniseringer.

På grund af de arkitektoniske og især kulturhistoriske værdier blev ejendommen fredet i 2005 med undtagelse af udhuslængen.

Husmandsstedet havde indtil 2010 samme ejer, Christian Nissen Mink, der døde april 2010 i en alder af 104 år, og Anne Mink, der døde i 1974. Mink opførte ejendommen i 1934-35 som et statshusmandsbrug med et lille stuehus, en mellembygning og en driftsbygning med stald og lade.

Ejendommen blev opført i en tid, hvor det blev muligt for landbefolkningen at optage statslån til opførelse af mindre husmandssteder; men også i en periode, hvor begivenhederne efter genforeningen i 1920 havde stor indflydelse på byggeriet i Sønderjylland, og hvor der med Bedre Byggeskik-stilen blev kæmpet for at indføre den danske hjemstavnsstil netop for at markere løsrivelsen fra Tyskland.

Husmandsstedet er et illustrativt eksempel på et af de mange brug, der blev opført i mellemkrigsårene med statslig støtte og med en statslig vurdering af byggeriet. Selvom disse huse ud-

gjorde en stor del af den danske landbrugsbebyggelse, er der kun fredet ganske få af dem.

Ejendommens udformning og de anvendte materialer i stuehuset, avlslængen og mellembygningen er karakteristisk og tidstypisk for statshusmandsbrugene, hvor Bedre Byggeskik havde til formål at højne og udvikle den almindelige danske bygningskultur.

Tidstypisk er også stuehusets klassiske rumdisponering og opdelingen af avlsbygningen med stald og lade samt en åben forbindelse fra laden til loftet over stalden. Tillige rummer bygningerne mange originale elementer som for eksempel støbejernskomfur, fadebur, og døre i de oprindelige farver.

Statshusmandsbruget på Skovbøllingvej er antagelig et af de sidste uændrede bygningsværker i Danmark med tilhørende jord, og således er komplekset et mønstereksempel fra og på statshusmandsbrugets storhedstid.

Minks søn, Laurids Gellert Mink, der er opvokset på Skovbøllingvej, fik ideen til at sælge faderens ejendom til Realdania Byg, så den kunne bevares for eftertiden. Og ideen blev realiseret i foråret 2010, da Christian Mink solgte ejendommen til Realdania Byg, der i 2011-12 stod for en omfattende restaurering af ejendommen. Christian Mink var efter eget udsagt meget glad for handelen, og for at stedet kan leve videre.

Tiden har fået lov til at stå stille på Skovbøllingvej, der antageligt er et af de sidste uændrede bygningsværker i Danmark med tilhørende jord. 2010 inden restaureringen (Realdania Byg).

Den 21. juli 1936 underskrev Christian Mink sit eget skøde på ejendommen. Den 15. marts 2010 underskrev han igen og overdrog ejendommen til Realdania Byg (Privateje).

Hovedformålet med restaureringen var at fastholde statshusmandsbruget som type både arkitektonisk og kulturhistorisk, så en moderne familie kan bo i huset og få oplevelsen af et “uberørt” statshusmandsbrug anno 1934, men med de tidssvarende installationer og energimæssige forbedringer mv., der er nødvendige for at opfylde nutidens krav og standard.

Med restaureringen er det også tanken, at stalden og laden, der kun blev delvist renoveret, fremover kan benyttes til let dyrehold. Restaureringen omfattede også haven, der er reetableret, som den udviklede sig i Minks tid, som et tidstypisk eksempel på ‘den danske bondehave’ med pryd-, nytte- og frugthave.

Statshusmandsbruget

Fra kun at kunne tjene til familiens underhold, fik småbruget fra sidst i 1800-tallet, gennem en intensiv driftsform, bedre muligheder for en

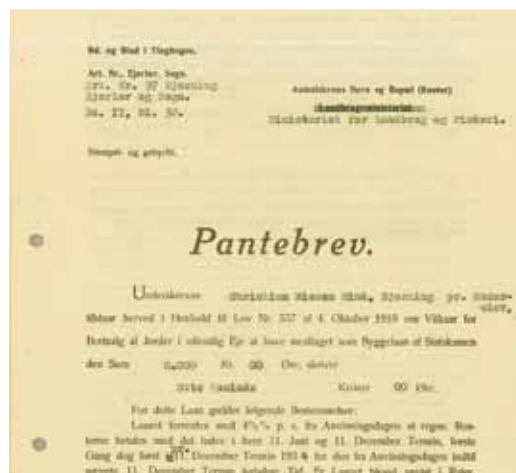
profitabel produktion af mælk, svin og æg. Det skete på baggrund af omlægning af landbruget til animalsk produktion, andelsbevægelsens gennembrud og bestræbelserne for at skaffe den øgede befolkning et selvstændigt udkomme på landet.

Statshusmandsbruget var et mindre landbrug, der blev oprettet med forskellige former for statslig støtte. Statshusmandsloven af 1899 gjorde det dermed muligt, at man som landmand kunne optage et statslån til at dyrke maksimalt 2,2 hektar land middebjerg.

Gennemsnitsstørrelsen for statshusmandsbrug oprettet i 1899-1919 var på tre en halv hektar, så mange statshusmænd måtte arbejde næsten halvdelen af året for andre for at få økonomien til at hænge sammen.

Det gav anledning til kritik fra husmandsforeningerne, der var det organisatoriske forum for smålandbrugets interesser. Man mente, at brugene var “daglejerbrug”, så ved senere lov-

1 hektar (ha) svarer til et areal på 100 m x 100 m, dvs. 10.000 m². 0,55 ha svarer til ca. 1 tønde land. En tønde land var oprindeligt det areal, der kunne tilsås med en tønde sædekorn.

“Underskrevne Christian Nissen Mink, Bjerning pr. Haderslev tilstaar herved i Henhold til Lov Nr. 557 af 4. Oktober 1919 om Vilkaar for bortsalg af Jorder i offentlig Eje at have modtaget som Byggeslaan af Statskassen den sum 8.000 Kr...” Pantebrevet er underskrevet den 21. Juli 1936 og tinglyst samme år (Privateje).

ændringer blev lånebeløbet forhøjet til 5.000, 6.500, 8.000 og 10.000 kr., og dermed blev jordlodderne også større gennem 1920’erne og 30’erne, og i 1946 var et gennemsnitslod på ca. otte hektar.

Statshusmandsbrugene var underlagt statslig rådgivning og kontrol, og der gjaldt særlige regler for ejendomsoverdragelse og pantsætning. Det var betingelsen for at få gunstige statslån med lav forrentning og lang løbetid. Statshusmændene blev derfor ikke egentlige ejere af ejendommene, men snarere lejere eller forpagtere, og de kunne således ikke disponere fuldt over deres ejendom. De betalte en årlig afgift, en såkaldt jordrente, til staten (deraf betegnelsen jordrentebrug).

Kriterierne for at få et statslån var, at man var landarbejder, var mellem 25 og 50 år, og at man de sidste fem år havde ernæret sig ved almindeligt landbrugsarbejde for andre. Derudover skulle man være dansk statsborger, være

ustraffet, gældfri, flittig, ærduelig og sparsommelig. Tillige skulle man økonomisk råde over et beløb, der svarede til ca. 1/10 af ejendommens værdi.

Christian Mink opfyldte alle de lovbestemte betingelser, og som 28-årig, i 1933, søgte han om statslån. Kommissionen i amtsråds kredsen bevilgede ham et statslån på 8.000 kr. svarende til 9/10 af ejendommens taksationsværdi. 10 procent skulle han selv tjene ved at være murerarbejdsmand på byggeriet. Det var almindelig praksis, at husmændene gjorde akkord med håndværkerne om selv at udføre en del af arbejdet. Den sparede sum var således en del af egenbetalingen. Arbejdet bestod som regel af jordarbejder med udgravning af grund, brønd og ajlebeholder.

Der blev indført kontrol med de mange nye statshusmandsbrug ved tilknyttede amtsarkitekter. Arkitekt Peder Gram var Statens Jordlovsudvalgs lokale arkitekt i Haderslev, og i

*Fra byggeprocessen.
Bag på billedet er angivet:
"Farfar og Peter Rive
og Tømresvend 1934"
(Privateje).*

optegnelserne står han som arkitekt på byggeriet, men ifølge Christian Mink var det Jep Fink, Jordlovsudvalgets lokale arkitekt i Aabenraa-Sønderborg Amter, der tegnede Skovbøltingvej 35.

Tegningerne eksisterer ikke længere, og det er uklart, hvem der reelt var arkitekt på byggeriet. De to arkitekters individuelle forskelligheder havde dog fælles træk, hvilket betød, at deres bygninger havde stort slægtskab.

Blandt de første statshusmandsejendomme efter 1919-loven blev en del opført som to eller tre fritliggende længer. Men de mest benyttede plantyper i 1920'ernes og 1930'ernes husmands-

byggerier var et vinkelbygget anlæg, enten med stuehus og udlænge sammenbygget eller adskilt af en lille mellembygning, så man kunne gå indendørs fra stuehus til stald. T-formede anlæg blev også opført, men det var på de lidt større husmandssteder.

Christian Mink fik lov til at vælge mellem flere af arkitektens standardtegninger til husmandssteder. Tegningerne blev forvaltet af Jordlovsudvalget ved Jørgen Petersen, der var formand for Husmandskommissionen i Haderslev Amtskreds.

Avlsbygningen var fra begyndelsen for lille, og Christian Mink mente, at Jordlovsudval-

Især i årene omkring 1930 kom der mange nye husmandsbrug til i Sønderjylland, og i 1936 var antallet steget til 1.435 brug. Efter statsudstykningslovene i 1899 og 1919 blev der i perioden 1899-1965 oprettet ca. 28.000 nye selvstændige brug i Danmark. Hertil kom udstykningsparceller af ca. 25.000 tillægsparceller i samme periode.

get burde have tilskyndet til et større byggeri. Christian Mink havde dog ikke modet til at låne i Sparekassen til et større byggeri, og han måtte derfor opføre bygningerne efter tegningerne.

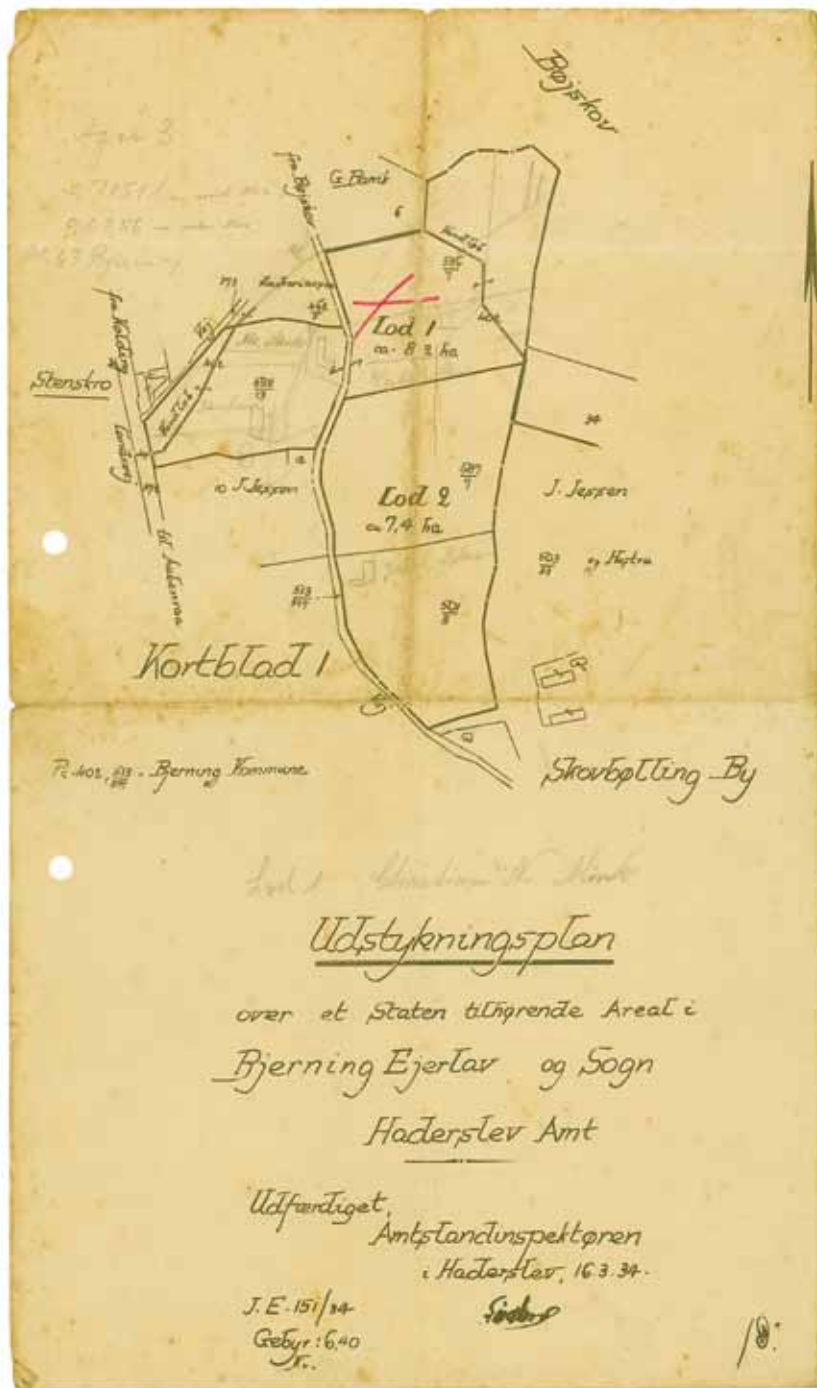
Under byggeprocessen var det ikke ualmindeligt, at de husmænd der kom langvejs fra, måtte bo i midlertidige bræddeskure bygget af nedrivningsmaterialer. Christian og Anne Mink boede imidlertid hos deres respektive forældre, der boede i nærheden.

Der var to mestre til at opføre byggeriet: Tømrer Harald Knudsen og en tysk murermester Hermann Kock, der rådede Christian Mink

til at få valm på stuehuset, selvom det kostede 800 kr. ekstra. Større ændringer kunne der som regel ikke gives tilladelse til, og tilsyneladende små ændringer som f.eks. større vinduer skulle der kæmpes for.

Mink ville gerne have et hus med afvalmet tag, dels fordi det var smukkere, men også fordi han så ikke skulle så højt op på stigen for at kalke gavlen. Han brød sig ikke om store højder, og blev også af den grund kasseret, da han i sin tid ville være tømrer ligesom sin far. Huset fik valmet tag og blev i øvrigt udført efter de tegninger, Jep Fink også brugte i Stokkerhoved, Hokkerup og Pamhule.

Der blev holdt rejsegilde i Skovbølling den 5. juni 1934 (Privateje).

Skovbøllingvej 35 blev udstykket samtidig med to andre brug med jord fra den nærliggende Bjerning Gaard i 1934. Udstykningsplanen er dateret den 16. marts 1934 og Lod 1 tilfaldt Christian Mink (Privateje).

På Skovbøllingvej 35 blev bygningerne opført i grå cementsten, der efterfølgende blev pudset og hvidkalket. Dog blev skorstenene på stuehus og mellembygning opført i røde teglsten. Taget på stuehuset havde rødindfarvede cementtagsten, og stald- og ladebygning havde tag og trempel i blik.

Jordudstyknig

Med de mange udstykninger fra de større gårde fra omkring 1900 ændrede landskabsbilledet sig i Danmark, men i Sønderjylland skete det først efter genforeningen i 1920. Udstykningerne til statshusmandsbrug betød ikke kun småbøndernes generobring af jorden fra herremanden, det var også danskernes generobring af jord fra tyskerne.

I de første fem år efter genforeningen var tilgangen af nye husmandssteder i hele Nord-slesvig forholdsvis beskeden med i alt 268 udstykninger, men i perioden 1920-40 blev der i Sønderjylland udstykket husmandssteder fra 100 lokaliteter, og udstykningerne varierede fra et enkelt husmandssted til hele små nye landsbyer.

I Sønderjylland var hjemmetyskerne ikke begejstret for de mange udstykninger. De mente, de var med til at styrke den danske nationalis-

me, men Jordlovsudvalget hævdede, at der ikke blev gjort forskel på dansksindede og tysksindede landmænd i det tyndtbefolkede vestlige Sønderjylland – der blev købt jord fra større gårde og uddelt jord til danske og tyske småbrugs-landmænd ligeligt – mente man.

Jordlovsudvalgets prestigeprojekt i Bjernedrup i Tønder Amt i 1930-38 kunne dog godt fortolkes som en forfordeling til fordel for de danske statshusmænd. Her blev 700-800 hektar uopdyrket mose og overdrevsjord forvandlet til 34 nye statsjordbrug med jordtilliggende på 12-25 hektar. Store udgifter til afvanding, dybdepløjning og etablering af vejanlæg til de første 10 statsjordbrug blev fuldt ud betalt af staten. Prestigeprojektet betød, at befolkningstallet (danskere) steg fra 20 til 129 i perioden 1929-1940.

Skovbøllingvej 35 blev udstykket samtidig med to andre brug med jord fra den nærliggende Bjerning Gaard i 1934. De 8,2 hektar, der blev tildelt Christian Mink, var våd og tung jord, så et stort dræningsarbejde forestod ved Hedeselskabets hjælp i 1936. Jorden var også mager. Kalktrangsundersøgelser viste, at det var nødvendigt at tilføre jorden kalkholdig mergel, så i et par vintre kørte Christian Mink mergel ud på jorden fra en mergelbane fra Christiansfeld.

Christian Mink havde egentlig ambitioner om at købe en “rigtig” gård, men Anne, som han lyttede til, var imod. Christian Mink lyttede også meget til sin bekendte, gårdejer Hellesøe, der var med i Landboforeningen, og som var en stor lokal drivkraft. For at få mere jord forpagtede Christian Mink i stedet en lille jordtrekant, plus, i en del år også, et par mindre jordtilliggende på ca. to en halv hektar i forlængelse af sit eget jordlod. Det samlede dyrkningsareal blev således på 10,7 hektar, og det var tilstrækkeligt til, at familien kunne være selvforsørgende.

Udstykninger til husmandsbrug var officiel politik indtil ca. 1945, men i 1950'erne betød landbrugets tilpasning til industrisamfundet en gradvis affolkning af landbruget – ikke kun i Danmark, men i hele den vestlige verden. Det resulterede i nedlagte landbrug eller sammenlægning af mindre landbrug begyndende med husmandsbrugene. Denne udvikling, der var et brud med småbrugspolitikken, betød, at mange brug blev nedlagt i 1960'erne, og at stort set alle mindre landbrug i dag er nedlagt og koncentreret på færre og større landbrug.

Udstykningerne med de næsten ens bebyggelser var karakteristiske i landskabet. De kan stadig genkendes, selvom mange af husene er ændret.

Fra entreen 2012.

*Sydvendt gavl,
avlsbygningen 2012.*

Bedre Byggeskik

Landsforeningen til fremme af Bedre Byggeskik på landet blev stiftet i 1915 og var udbredt til 1965. Det var en indflydelsesrig landsforening, og i dens levetid blev der opført omkring 50.000 huse, og mange bygninger var i tiden efter Bedre Byggeskik inspireret af bevægelsen.

Foreningen Bedre Byggeskik, der kom til at give stilarten sit navn, blev stiftet af håndværkere, håndværksmestre, arkitekter, gårdejere, husmænd, udstykningsmænd og forskellige kulturpersonligheder. F.eks. var digteren Johan Skjoldborg, med sit stærke engagement i forbedringen af husmændenes vilkår, en ivrig fortaler for de kulturelle og sociale aspekter, der også lå i foreningens arbejde. I løbet af det første år kunne foreningen tælle omkring 3.000 medlemmer.

Bedre Byggeskik-bevægelsen var ligesom en række øvrige folkelige bevægelser og foreninger danske udgaver af internationale strømninger, der opstod samtidigt, f.eks. Deutscher Bund Heimatschutz i Tyskland, Arts & Crafts i England og Föreningen för Svensk Hemsljöd i Sverige.

Bevægelsen opstod som en reaktion mod det nye samfund, der brød frem i sidste halvdel af 1800-tallet. Den voldsomme befolkningstilvækst, industrialiseringen og den nye teknologi

med bl.a. jernbaner, biler og nye infrastrukturer betød store forandringer i hele samfundet, hvor det gode håndværk og den hjemlige bygningskultur, der var blevet overleveret gennem generationer, stod for fald.

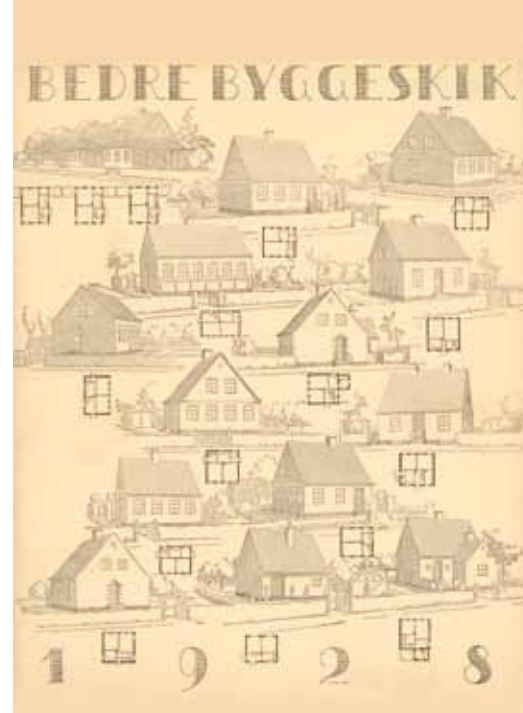
De gamle landsbyer udviklede sig til nye bysamfund, som stationsbyer, og i byerne opstod der nye samfundsklasser og bygningstyper.

Bevægelsen var modstander af den spirende urbanisme, industrialisme, kapitalisme og internationalisme, og synspunktet var, at den internationale industrialisering, der havde bragt nye, billige masseproducerede byggematerialer til

Det sunde og gode liv med en enkel livsførelse var i højsædet i 1920'ernes og 30'ernes Danmark. Der var fokus på bl.a. idræt, ernæring, arbejdsmiljø og sociale områder for at styrke borgernes livskvalitet. Det gode liv blev båret frem af folkelige bevægelser og foreninger i byen og på landet bl.a. højskolebevægelsen, husholdningsbevægelsen og håndarbejdsbevægelsen.

For at styrke foreningens virke blev der gjort meget ud af markedsføring med bl.a. udstillinger, plakater, artikler, annoncer, foredrag og publikationer samt oprettelse af konsulentvirksomhed med personlig rådgivning for bygherrer og landhåndværkere. Her er det (fra venstre): Titelblad til Foreningen af 3. die December 1892, 1900-1905, Forsiden af Bedre Byggeskiks årsberetning 1928 samt Forsiden af bogen Bygmesterskolen med artikler af P.V. Jensen Klint (Holbæk Museum).

landet, dårligt kunne indpasses i en lokal håndværkstradition, uden at bygningskulturen ville miste sine kvaliteter.

Bevægelsen så de moderne træk i tiden som begrænsende for de traditionelle mønstre mellem køn, klasse og landegrænser, og som noget der indskrænkede folks handlefrihed. Man ville tilbage til den gamle tradition, hvor bygmestre og håndværkere arbejdede sammen om at skabe solide, enkle og harmoniske bygninger ved brug af gode materialer.

Bevægelsen tog afsæt i Akademisk Arkitektforening, der allerede i 1907 tog initiativ til oprettelse af Tegnehjælpen, der bl.a. skulle forhindre det uskønne byggeri på landet og internationale stilpåvirkninger i stationsbyerne. Der blev ikke sparet på retorikken, idet man så disse bygninger som både grimme, fremmedartede, unaturlige, udanske, uharmoniske, dårlige og dyre.

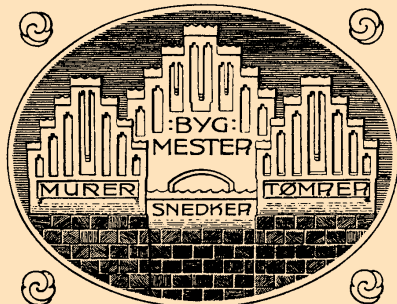
Foreningen så en nøje sammenhæng mellem den æstetiske og den sociale orden, hvor det menneskelige og samfundsmæssige kunne bevares. Velproportionerede bygninger i gode materialer var en forudsætning for kvalitet i den enkelte borgers liv. Man mente, at en øget dannelse ville styrke befolkningens selvbevidsthed, som så betød, at der kunne skabes forbedrede sociale vilkår. Det var således både fysiske og menneskelige forhold, der skulle tages i betragtning og gives optimale vilkår.

Foreningen så det som en social gerning at lære befolkningen at forstå skønhedens væsen for derigennem at få kønne huse, byer og landskaber. Det handlede ikke om bekosteligt pynt, men om samvittighedsfuldt opførte huse, der ikke blev dyrere at opføre, selvom de var smukke.

Tegnehjælpen leverede tegninger til billige, praktiske og sunde bygninger og var behjæl-

BYGMESTER ØSKOLENØ

af P.V. Jensen-Klint

GYLDENDALSKE BOG
HANDEL NORDISK FOR
LAG KJØBENHAVN 1911

Tidstypiske eksempler på Bedre Byggeskik ses bl.a. i et af landets første rækkehusbebyggelser Bakkehusene i København af Ivar Bentsen og Thorkild Henningsen 1921-23 og i arkitekt Marius Pedersens eget hus i Holbæk (nu Museum for Bedre Byggeskik).

pelig med at tilrette de tegninger, som lokale håndværkere havde udarbejdet til deres bygherrer. Arkitekter indgik på skift, og meget af dette arbejde blev udført frivilligt eller næsten uden betaling. Arkitekt Harald Nielsen (1886-1980), der var en stor drivkraft i dette arbejde, kom efterhånden til at stå for den praktiske ledelse og for det meste af tegne- og projektarbejdet i Tegnehjælpen.

Udover håndværksmestre og repræsentanter for landområdernes udstykningsforeninger deltog kendte navne som f.eks. arkitekterne Martin Nyrop (1849-1921), P.V. Jensen-Klint (1853-1930), Anton Rosen (1859-1928), Ivar Bentsen (1876-1943), Kristoffer Warming (1865-1936), Carl Brummer (1864-1953) og kunsthistorikeren Vilhelm Lorenzen (1877-1961).

Martin Nyrop og især P.V. Jensen-Klint og Ivar Bentsen var tillige optaget af højskolebe-

vægelsen, hvilket kunne ses i det ideologiske slægtskab, der var mellem foreningens arbejde og højskolernes uddannelsestilbud.

Agitationsvirksomheden for en bedre byggeskik blev varetaget af udvalgte repræsentanter for hvert sogn, og for at styrke dette, og foreningens virke, blev der gjort meget ud af markedsføring med bl.a. udstillinger, plakater, artikler, annoncer, foredrag og publikationer samt oprettelse af konsulentvirksomhed med personlig rådgivning for bygherrer og landhåndværkere. Derudover blev der uddelt præmier til ejere af mønsterbyggerier og diplomer til håndværkere.

I 1920 udgav foreningen bogen "Danske Landbrugsbygninger – praktiske Forslag og Detailtegninger til Bygninger for Landbrug indtil 30 Tdr. Land." Heri blev der bl.a. anvist plantyper til landbrugsbygninger. I 1932 blev "Bygmesterbogen" udgivet. Den indeholdt

Stuehusets facade mod nord, med mellembbygningen til højre. 2012.

genoptryk af tegninger, byggeanvisninger og artikler fra Bedre Byggeskikks årsskrifter fra 1918-28. Heri findes mange tegninger lige fra fire-familiers huse, butikker, præstegårde, bondegårde og sommerhuse til sømandshjem, biblioteker, tekniske skoler, forsamlingshuse og husmandsbrug. "Bygmesterbogen" fra 1932 blev genudgivet i 1941 som "Den anden Bygmesterbog".

I de første år deltog Landsforeningen i bedømmelsen af de indsendte projekter og var dermed med til at lægge en linie for hvilke projekter og hvilke husmænd, der kunne godkendes. Men fra 1922 blev denne opgave overgivet til udvalgte lokale arkitekter i amtslige husmandsbrugskommissioner under Statens Jordlovsudvalg, som så stod for rådgivning, korrektur og godkendelse af de ofte mangelfulde tegninger.

Mens gårdmændene kunne bygge, som de ville, var husmændene underlagt Statens kontrol. Mange husmænd havde tanker om, hvor-

dan deres husmandssted kunne opføres, men Statens Jordlovsudvalg gav ikke megen plads til individuelle løsninger. De tegninger, der lå til fri afbenyttelse, skulle følges og kunne kun ændres, hvis der var tale om ubetydelige ændringer.

Det hed sig, at man skulle opføre husene efter danske byggeprincipper og i danske materialer. Murværket skulle helst stå i blank rød teglsten med lys fuger; det anså man som det fineste. På de mindre brug især i de fattigere egne omkring 1910-20 var det almindeligt at benytte cementsten, som ofte blev støbt på stedet, og som efter opmuring blev berappet eller pudset og derefter kalket hvide.

Det hed sig også, at tømmerkonstruktionerne skulle være af dansk gran (selvom enhver tømmer vidste, at udenlandsk fyr var bedre).

Taget skulle være et sadeltag med høj rejsning eller være med halvvalm og beklædt med tegl. Men røde indfarvede cementtagsten var

Stuehusets facade mod syd med mellembygningen til venstre, hvor også avlsbygningslængen anes. 2012.

billigere end teglsten, så cementtagstenene vandt efterhånden indpas, selvom det ikke var velset. Som en konsekvens blev der under Bedre Byggeskik nedsat et særligt udvalg for cementtagsten med arkitekterne Jensen-Klint og Ivar Bentsen i samarbejde med muremester Christoffersen og farvehandler Hansen, Vejle. Sammen fik de fremstillet en cementtagsten med den rette form og farve. Tagstenene mistede dog med tiden den røde farve og blev blegrøde og til sidst cementgrå.

På udlængerne blev de billige “pandepletter” udbredt, selvom de af mange blev anset for upassende. F.eks. skulle Jordlovsudvalgets formand Niels Frederiksen i forbindelse med Rønhave-kolonien på Als 1925-26 have udtalt: “Man skæmmer ikke sin fædrene jord ved at bygge med bliktag”.

Enkelte statshusmandsbrug fra slutningen af 1920’erne fik tage af “asbestskifer”. Disse var i

størrelse og oplægning en efterligning af skifertaget. Fra slutningen af 1930’erne dukkede bølgeeternitpladerne op, men de blev mest brugt på udlængen.

Bedre Byggeskik-husene havde harmoniske og velproportionerede facader med en symmetrisk og ofte stram og taktfast vinduesrytme med som regel tre til fem to-fags-vinduer. Vinduernes størrelse og placering i forhold til facaden havde stor betydning ligeså detaljer som skorstene, kviste, tagfod, gesimser, murstik, sålbænk m.m. Hoveddøren sad ofte midt i facaden mod gårdspladsen med et eller to vinduer på hver side, men nogle husmandssteder havde hoveddøren i gavlen vendt væk fra avlsbygningen.

Den stramme stil med korrekte detaljer og en ærlighed i valget af byggematerialer passede ind i tidens nyklassicisme, der ikke var præget af dekorative bygningselementer, som var kendt i tiden op til.

*Th: Anne med Laurids på armen og Christian Mink på gårdspladsen 1937.
Tv: Anne og Christian Mink. Fra indflytningen den 1. oktober 1934 (Privateje).*

Rummene var få, lyse og luftige og passede til de tænkte funktioner. De gode håndværkstraditioner og de solide materialer betød, at husene havde lang holdbarhed, og byggeteknik var de nemme at reparere, når det blev nødvendigt.

Statshusmandsbrugene fra 1919 blev stort set opført efter samme skabelon dog med visse lokale undtagelser, og Bedre-Byggeskik-stilen blev fastholdt forholdsvis længe i statshusmandsbyggeriet.

Foreningen Bedre Byggeskik havde sine velmagtsdage før anden verdenskrig. Krigen satte en dæmper på byggeaktiviteten, hvor manglen på byggematerialer var stor, og efterhånden blev foreningens aktiviteter mere svækket, da mange af foreningens funktioner overgik til velfærdsstatens offentlige institutioner, f.eks. Boligministeriet og i Statens Byggeforskningsinstitut (begge oprettet i 1947).

Med en stigende velfærd blev det vanskeligt at fastholde den traditionsbundne nøj-

somhed og de strenge og ufleksible regler, der havde præget foreningens ideologi og arkitektur.

Statstilskuddet skrumpede ind, ligeså medlemstallet, da mange mente, at foreningen ikke fulgte med tiden, og at man så bort fra nye byggemetoder, materialer og stilretninger.

Funktionalismens nye udtryk, der blev skabt af tidens moderne arkitekter – bl.a. Arne Jacobsen, Poul Henningsen og Edvard Heiberg, vandt indpas, og i 1947 udgav foreningen sin sidste årsberetning. I 1965, året for foreningens 50 års jubilæum, nedlagde Landsforeningen Bedre Byggeskik sig selv.

Kulturkamp og hjemstavns-stil

I Sønderjylland blev Bedre Byggeskik-bevægelsen mere eller mindre bevidst vendt mod Tyskland og knyttet ideologisk med kampen for genforeningen.

Udviklingen i Sønderjylland adskilte sig således fra det øvrige Danmark, hvor bevægelsen og de danske myndigheder især omkring slutningen af 1920'erne brugte arkitekturen og den nationale hjemstavnstil som politiske manifestationer, og hvor hjemstavnshistorien blev brugt som politisk kasteskyts for at styrke danskheden.

Offentlige bygninger som skoler, museer, forsamlingssteder og ikke mindst de mange statshusmandsbrug, der blev bygget i den nationale hjemstavnstil, og som også var kendt før genforeningen i 1920, var ikke velset fra tysk side. Man så især den danske "kolonisering" med "indvandring" af rigsdanskere til de mange statshusmandsbrug som en trussel, der kunne skade det tyske mindretal i Nordslesvig.

Derfor blev der på tilsvarende måde fra tysk side bygget skoler og forsamlingshuse i flere landsbyer på Flensborgegnen, samtidig med at tyske myndigheder hjalp det tyske mindretal nord for grænsen med at opføre privatskoler, der efter dansk opfattelse ville betyde en generobring af landet. Til forskel fra den danske enkle hjemstavnstil var den tyske mere eksperimenterende med dekorativt murstensforbandt, som det f.eks. ses på Duborgskolen i Flensborg.

Også farverne blev brugt for at markere forskellen mellem tysk og dansk nationalisme.

Den tyske hjemstavnstil havde grønne døre, porte og stakitter, mens de danske var hvide.

Husmandsfamilien Mink

Christian Nissen Mink blev født i 1905 i Haderslev. Hans far var tømrer, men opgives som landbruger i Christian Minks ansøgning om et statshusmandsbrug. Christian gik i tysk grundskole, men familien Mink hørte til de dansk-sindede. Efter genforeningen i 1920 kom han på Skanderup Efterskole for at lære dansk kultur. I tiden derefter havde han forskelligt landbrugsarbejde som karl eller daglejer på hjemegnen, indtil han kom ind som soldat i 1927. I 1934 underskrev han slutsedlen til statshusmandsbruget og blev samme år gift med Anne Kathrine, født Gellert, i 1906, i Skovbølling (i forbindelse med et liv som nybygger var det almindeligt, at man samtidig giftede sig og etablerede en husmandsfamilie). Christian og Anne fik børnene Laurids født i 1936 og Ilse født i 1940.

Christian Mink var et engageret menneske. Han var bl.a. medlem af Haderslev Amts Landboforening, hvor han var med til landbomøder og foredrag. Det var herfra, han fik rådgivning til bruget, bl.a. om besætning, vejledning og kurser i at føre regnskab, fælles avlstyr og

Slutsedlen blev underskrevet den 28. marts 1934. Mink forpligtede sig samtidig til "inden den 1. oktober 1934 at lade opføre paa Ejendommen de til dens Drift fornødne Bygninger" (Privateje).

markplaner. Christian Mink gik ikke på landbrugsskole, men nøjedes med de kurser, han kunne få i Landboforeningen. Christian og Anne var sandsynligvis også aktive i ungdomsforeningens arrangementer i 1940'erne i Bjerning-Skovbølling Forsamlingshus. Derudover havde Christian god kontakt med mølleren i Tyrstrup, Vojens Andelsslagteri og mejeriet i Bjerning (senere Moltrup-Bjerning Andelsmejeri). Christian Mink kom sammen med folkene på gårdene og havde angiveligt ikke så meget med nabohusmændene at gøre. I nogle år var Christian Mink også kasserer i den lokale sygeplejeordning, der blev stiftet i 1940.

Christian Mink følte et større slægtskab med landmændene end med husmændene. Af den

Christian Mink var et ordensmenneske, der førte nøje dagbog over landbruget i alle år fra 1933 og helt frem til 2006, hvor han blev blind. I dagbogsfortegnelsen over den 28.8.1936 står der som en tør bibe-mærkning: "En dreng". Det var dengang Laurids Mink blev født.

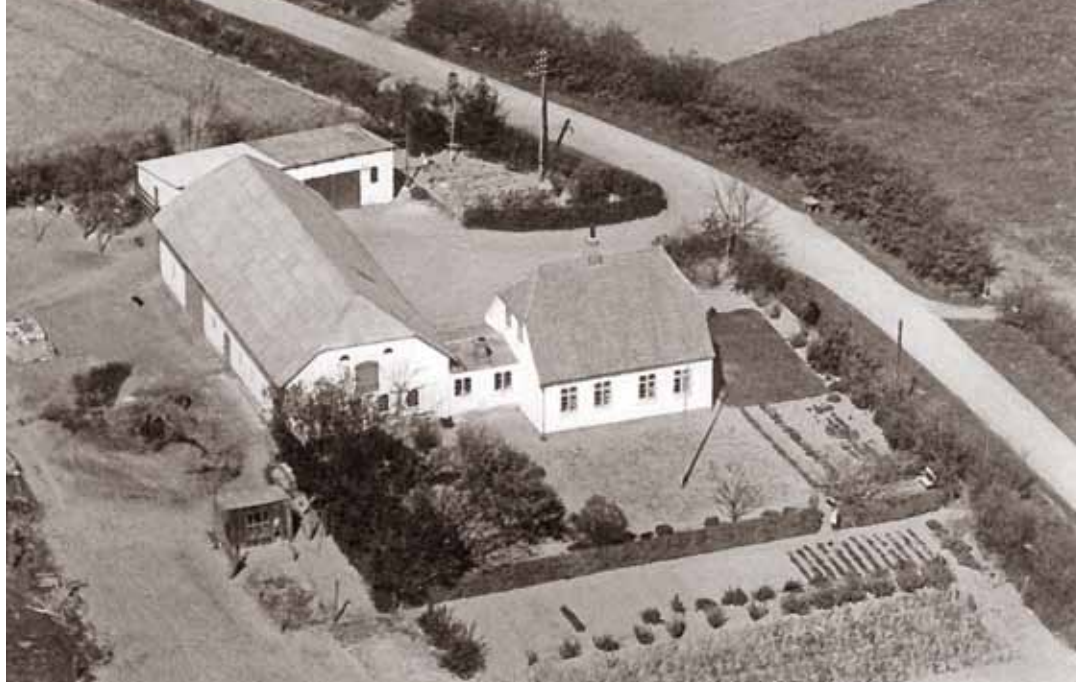
grund holdt han heller ikke "Husmanden", men derimod landbrugsbladet "Landet", som han mente havde mere vidde og udsyn. Derudover holdt Christian Mink "Dannevirkeavisen" og "Tidsskrift for Biavl".

Christian holdt af musik. Han var meget musikalsk og sørgede for børnenes musikalske opdragelse. Ilse spillede på klaver, og Laurids spillede på violin ligesom sin far, der også kunne spille på klarinet (Wunderhorn, som det hed) og mundharmonika. Christian havde desuden en flot sangstemme. Han var selvlært udi musikken og spillede ikke efter noder, og han optrådte eller spillede aldrig i nogen sammenhæng. Efter sigende var Anne ret umusikalsk.

Christian Mink var selvlært og drev statshusmandsbruget sammen med Anne på traditionel vis indtil 1972, hvor Anne blev syg. Christian Mink solgte køerne i 1972 og grisene i slutningen af 1970'erne. Jorden dyrkede han indtil 1990, hvorefter den blev forpagtet ud. Christian Mink boede på husmandsstedet på Skovbøllingvej 35 til sin død i 2010.

Beliggenhedsplanen

Ejendommen ligger på grunden med rummene rettet efter vind- og solretninger, som det var kendt fra gårdudviklingen i Slesvig. Stuehuset

Sådan så Skovbøllingvej 35 ud i begyndelsen af 1949. Mod syd (forrest i billedet) ses køkkenhaven med hindbærbuskene. Mod vest ses det første hønsehus. Udhuslængen (bagest) var med vognport, værksted, brændselsrum, hønsehus og das. Avlslængen havde stald, til køer, grise og heste nærmest stuehuset, og i resten af avlslængen, mod udhuslængen, var der lade (Privateje).

har sydvendte stuer, mens køkken og soveværelse er vendt mod nord. Mod vest og i direkte forbindelse med boligen lå det tidligere bryggers og das i en lav mellembygning mod stalden.

Stuehuset har, som det var almindeligt for små husmandsbrug, to døre – en hoveddør og en bagdør. Den dør, der lå tættest på ankomsten fra vejen, var den fine indgang til gæster, hvorimod den daglige dør, der var mindre prætentiøs, lå længst væk fra vejen. En dør fra stuen ud til haven var ifølge Bedre Byggeskik overflødig i de små brug – det var som regel kun på de lidt større gårde, man så det.

Gårdspladsen og stuehuset afskærmes mod vest af driftsbygningen med stalden placeret tættest på stuehuset. Den nordlige del af driftsbygningen havde kornmagasin og kværn. På de større gårde var denne bygning typisk bygget i en særskilt nordvendt længe. Gårdspladsen var lukket mod nord med en mindre udhuslænge.

Den indeholdt hønsehus, brændsel, værksted og garage til landbrugsmaskiner. I forbindelse med Realdania Bygs køb af ejendommen blev udhusbygningen, der var meget dårlig og ikke omfattet af fredningen, nedrevet. Stenene blev herefter genbrugt i restaureringen af stuehuset.

De vigtigste landbrugsfunktioner blev holdt nær stuehuset, og de anvendte byggematerialer og deres bearbejdning fulgte logisk funktionerne, således at der var finest i stuehuset, mens de gradvist grovere funktioner såsom maskinoplagring lå længst væk mod nord. Stuehuset, mellembygningen, stalden/ladelængen er opført samtidig. Udhuslængen, der blev opført i samme materialer, blev bygget senere á to omgange omkring 1952 og 1960.

Malkerummet med malkemaskine blev etableret omkring 1943 i avlsbygningen. Ændringen medførte, at den tidligere og tidstypiske gennemgang fra stalden til laden blev muret til, så

Tv: Stuehuset har to stuer: En østvendt til daglig brug og så den fine mod vest. Her et kig ind i den fine stue fra hverdagsstuen, hvor der også er adgang til soveværelse og entré. Mellem de to døråbninger ses de to varmlufts-riste. 2010.

Th: I 1934 blev entreen malet med ådring på døre, gerigter, trappevanger og mægler (maler Brandorff). Farverne var gennem alle år uforandret. Bræddegulvet og trappen til første sal blev senere belagt med vinyl. 2010.

der blev plads til en ny svinesti. Gennemgangen til laden blev i stedet etableret langs væggen mod gårdspladsen.

Stuehusets indretning

Statshusmandsbrugets bygninger, med et stuehus på 88 m², en mellembygning og en driftsbygning med stald og lade på i alt 235 m², adskiller sig som type ikke væsentligt fra andre statshusmandsbrug opført i 1930'erne. Det særlige ved dette husmandsbrug er, at det stort set har været uforandret siden opførelsen, hvilket gør det til et mønstereksempel.

Omkring 1950 blev der indrettet et kammer på loftet. Det blev først brugt som gæstekammer, når slægtninge var på besøg, senere blev det brugt til børnekammer for datteren Ilse.

Kammeret var ikke isoleret, men det lå over hverdagsstuen, hvor en varmlufts kanal gav varme til rummet.

I den anden ende af det uisolerede loftsrum blev der også etableret et børnekammer. Her var der ingen varmlufts kanal, men kammeret lå over køkkenet, hvor brændekomfuret stod. Det gav dog ikke nok varme, så i de kolde vintre var der rim på dynen om morgenen, husker Laurids, der boede i dette rum i sin barndom.

I de første år var det kun den høje smalle kakkellov i hverdagsstuen, der gav varme. Den skulle varme de to stuer op, men den fine stue forblev kold, også selvom der var forsatsruder for vinduerne. Derfor blev der i 1950 etableret en stor indmuret brændeovn i entreen, under trappen til loftet, som erstatning for den ellers velfungerende ovn, der blev nedtaget. I forbin-

Forskelligt brændsel blev brugt gennem tiden: Kul i 1938, briketter i 1940 og senere, koks i 1941 og senere, tørv i 1942.

delse med etableringen af ovnen i entreen blev der muret en varmluftskanal, der skulle forsyne begge stuer med varme via nogle riste i væggen og langs gulvet. Anlægget kom dog aldrig til at fungere optimalt, så i 1959 blev der etableret centralvarme med oliefyr i mellembygningen.

På mange husmandsbrug blev mellembygningen brugt som malkekammer, men på Skovbøllingvej 35 var mellembygningen mere en del af stuehuset end en del af avlsbygningen (der var ikke dør direkte ud til stalden). Christian Mink gjorde derfor malkespandene rene på gårdpladsen lige udenfor mellembygningen. Dog ikke om vinteren, der blev spandene gjort rene indendørs.

I mellembygningen var der oprindeligt vaskeum til tøj og personlig vask ved skorstenen ved gruekedelen. Vandet blev pumpet op fra en brønd på gårdpladsen, men fra 1944 kunne fa-

milien pumpe vand fra eget vandværk fra det nyetablerede malkeum. Rørene var uisolerede, men da de hang oppe under loftet i stalden, var de frostfri. Det betød, at det vand, der stod i rørene, var kuldslået, så derfor gjaldt det om at komme først til vaskefadet om morgenen. Laurids var som regel første mand ved fadet.

Udover et vaskestativ med et emaljeret vaskefad, der gjorde det ud for en håndvask, var der også plads til en vaskebalje på ben med tilhørende vaskebræt til tøjvask. Og til køkkengrej var der et grydeskab med forhæng til emaljerede gryder, fade, skåle etc.

Når der var månedlig badedag, blev en stor trævaskebalje fra laden trukket frem og sat i køkkenet. Varmt vand blev fyldt på fra gruekedelen, og der blev badet hierarkisk med familiens yngste først og den ældste til sidst.

*Fra venstre mod højre:
Indtil der blev indrettet
børneværelser på loftet, sov
alle fire i soveværelset
på 11 m².*

*Fra køkkenet var der
adgang til mellembygning-
en. Her skimtes oliefyret i
baggrunden. De blå døre i
køkkenet malede Christian
Mink.*

*Først fra slutningen af
1920'erne blev det alminde-
ligt at etablere badeværelser
med wc, badekar og terraz-
zogule på de mellemstore
gårde. På Skovbøllingvej
35 blev badeværelset med
mosaikfliser på gulvet
installeret i starten af
1960'erne.*

*Det første køleskab med
fryseboks var et Nisco.
Det blev installeret i
mellembygningen i 1950 i
det rum, hvor der tidligere
var das. Før havde Anne
Mink en boks i det lokale
frysehus i Bojskov og
Skovbølling, 2010.*

Mellembygningen havde oprindeligt das, men i 1952 blev det flyttet ud ved koksrummet i udhuslængen. Toilet- og badeforholdene var ikke tilfredsstillende, men først i begyndelsen af 1960'erne blev der på gruekedlens plads etableret et egentligt badeværelse med toilet og bruser.

I køkkenet fyrede Anne med træ i jernkomfuret. Det var det eneste sted, der var rigtig varmt, så det blev et naturligt opholdssted. I begyndelsen var køkkenet indrettet med et lille spisebord under vinduet, der også fungerede som madlavningsbord, så det skulle ryddes, hver gang familien skulle spise. Der var ingen vask og afløb, så vand skulle bæres ind og ud. Først senere blev der etableret køkkenbord med vask og afløb. Elektricitet blev installeret i 1936, men Anne brugte brændekomfuret frem til 1952, hvor hun gik over til elektrisk komfur.

Dagligstuen var husets brugsstue. Her var skiftende møblementet udtryk for forskellig brug af rummet. Midt på gulvet stod et bord med fire stole. Oprindeligt var der en divan, men den blev senere udskiftet med en skænk. Christian Mink havde aldrig tid til at sove til middag i de unge dage. Dagligstuen var på et tidspunkt også møbleret med et linnedskab og en gyngestol, ligesom et skrivebord og chatol

også har været en del af inventaret. Senere blev en radio (1937) og en telefon en del af møblementet, og i 1950 kom der klaver til.

“Den kønne stue” havde ligesom dagligstuen gulvtæppe og var møbleret med en sofa og to sofastole. Midt på gulvet stod et ovalt bord med stole omkring, og i et hjørne var der også et sybord.

Soveværelset er på 11 m². Indtil der blev indrettet børneværelser på loftet, sov alle fire i soveværelset.

Nytte- og prydhave

Haven var stort set anlagt efter de anvisninger, der var foreskrevet i Bedre Byggeskik med haven mod syd eller vest for stuehuset. Men der blev aldrig lavet en haveplan, selvom Anne og Christian Mink utvivlsomt havde planer, da de gradvist anlagde haven.

Bagest, ud mod marken, lå køkkenhaven. Med otte hektar jord mente Anne, at det gik an at bruge et stykke til køkkenhave, så de kunne være selvforsynende med frugt og grønt.

En omrejsende solgte planter og træer til husmændene, der lige havde bygget. I haven var der derfor rød ananas, hvid augustæble (væk nu), sønderskovæble og belle de boskoop, samt et Bodil-æble, hvorpå der senere blev

Modsatte side: Skovbøllingvej 35, marts 2012. Vestenvinden har sat sit præg på de gamle frugttræer.

Ilse (billedet tv.), Anne, Christian og Laurids i haven. 1948 (Privateje).

podet nogle grene Ingrid Marie. Op ad staldvæggen var der to pæretræer i espalier – et Clara Friis og et Grev Moltke – og på et andet sted op ad muren var der vin. Haven var mod vest afgrænset af et mirabellehegn.

I køkkenhaven var der bønner, kål, rødbeder, rabarber m.m. Desuden var der lidt jordbær og asparges. Hvis der var mere end til eget forbrug, kunne grøntsagerne sælges på markedet på Gravene i Haderslev. I haven var der også hindbærbuske. Bærrene blev solgt til Frugtcentralen i Haderslev, og de gav lidt penge. Ti til tolv buske med hvide og røde stikkelsbær gav også godt, men de var mest til foræring i nabolaget.

Det var Anne, der stod for haven, men det hed sig, at Christian gerne ville hjælpe, når han fik en traktor, men det kom aldrig så vidt, højst sandsynligt fordi det ikke passede sig med en traktor i en køkkenhave, så det blev kun til græsslåning.

I tiden blev der lagt vægt på, at bondegårdshaverne ikke kun var produktionshaver, men at de samtidig også udgjorde et præsenterbælt

ansigt udadtil mod vejen. En artikel af P. Wad i "Havekunst" i 1921 slutter med: "En Bondehave maa først og fremmest være praktisk og hensigtsmæssigt anlagt. Er den det, vil man finde, at Skønheden faas i Tilgift".

Landsforeningen for Bedre Byggeskik gik på bl.a. havearkitekt J. Tholle's opfordring ind i have sagen, og havearkitekt C. Th. Sørensen blev i en årrække konsulent for foreningen. Hans holdning til landbohaver udtrykte han således: "At anlægge en Have i Landskabsmanér på jævnt Terræn ved en Bondegaard er meningsløst. Foruden at være en uskøn Have er det en i høj grad upraktisk Have, fordi Vedligeholdelsen er besværlig og kræver meget unødigt Arbejde". (C. Th. Sørensens haver var baseret på rette linier og rektangulære former).

På Skovbøllingvej 35 blev prydhaven anlagt med højstammede stauder og løgblomster ud til vejen. Ind mod haven var der bl.a. rosenbed. Mange planter kom til, når der var kaffebord; her udvekslede pigerne skud og stiklinger med hinanden.

Livet i et husmandsbrug

En tilværelse som husmandsfamilie var et arbejdsomt liv. De alt for små jordlodder, husmændene fik tildelt, krævede, at der skulle arbejdes hårdt fra tidlig morgen til sen aften for at få noget ud af jorden, så økonomien kunne hænge sammen.

Selvom brugene blev gradvis større med mere tillægsgjord, var det blandt husmændene almindeligt at supplere indkomsten ved bl.a. kørsel med mælk eller med ægge- og købmandsture. Det var surt tjente penge, da turene blev udbudt i licitation og mange bød, hvilket pressede prisen. Men Christian og Anne kunne med deres jordareal klare sig selv, uden at det blev nødvendigt med ekstra daglejerarbejde ved siden af.

Livet som selvstændig husmand betød også en vis tilfredsstillelse og arbejdsglæde for mange. Familiebrugets daglige samarbejde skabte grobund for fælles livskvalitet hos både børn og voksne, så til trods for det arbejdsomme liv levede mange husmandsfamilier i trygge og harmoniske rammer, der gav børnene gode opvækstvilkår.

Børnene Laurids og Ilse hjalp lidt til med høsten og med roerne, men de skulle primært gå i skole for at lære noget. Christian Mink klarede stort set det hele selv og fik ikke meget hjælp til bruget. Men flere husmænd i nabolaget lånte hinandens heste, når der skulle høstes, eller når der skulle ryddes sne om vinteren. Christian Mink havde hvervet som snefoged i fire år fra 1944. Han blev af sognerådet valgt til at være kommunens forvalter af Skovbølling Snefogedkreds og var ansvarlig for, at der blev indkaldt mandskab til at holde vejene fri for sne.

Tilværelsen byggede på nøjsomhed, pligtfølelse og hårdt arbejde, og arbejdsdelingen i bruget var klar. Christian sørgede for stald, mark og græsslåning, og Anne stod for husholdning, syning, børn og have.

Anne havde også høns. Der var omkring 100 kyllinger. "Hønnikerne" fik lov til at leve, mens hanekyllingerne blev slagtet. Det var æggene, sammen med mejeripengene, der gav en god ekstraintægt. Æggepengene havde Anne altid i lommen. De gik til købmandsregningen og til tøj

Laurids ca. 1952 (billedet tv.). Familien spiste i køkkenet til hverdag. Christian Mink sad altid vendt mod hoveddøren, men det var bagdøren, man brugte på landet i hverdagen. Ca. 1956 (Privateje).

Laden set mod øst med tærskegulv til venstre. Gulvarealet var for lille, derfor måtte en del af høsten tærskes udendørs. Til højre ses det åbne høløft, lugen ind til svinestien i stalden og skydedøren til malkekammeret. Til venstre ses også den røde hamermølle, hvor der blev formalet korn til svinefoder. 2010.

m.m. Købmanden førte kontobogen og kom en gang om ugen med de varer, Anne havde bestilt – han fik så æg med hjem; æg, det var penge!

Husmændene, der ofte kun lige havde til eget brug, havde ikke mange penge, så der var sjældent betaling imellem dem. I stedet byttede de tit varer og ydelser, og når en handelsrejsende kom forbi, fik han noget fra bruget med i bytte. På Skovbøllingvej kom en rejsende i manufaktur forbi og solgte tøj til Anne. Betalingen var hestehår, som manufakturhandleren fik lavet børster af, som han så kunne sælge.

Dagene på bruget var præget af rutinearbejde. Når besætningen var klaret om morgenen, og staldene var rene, kunne Christian spænde hestene for, når markerne skulle pløjes, harves, sås og høstes.

Anne havde altid middagsmaden færdig til kl. 12. Christian kom hjem med hestene, som han spændte fra og gav foder. Om eftermiddagen kom Anne ud med kaffen kl. 15. Om aftenen når hestene igen kom hjem i stalden, fik Chri-

stian fodret og malket køer, muget ud og fodret svin, vasket malkespande og ryddet på plads. Ved seks, halv syv-tiden om aftenen blev aftensmaden indtaget. Det var altid mellemmadder.

Alt forløb som et klokkeværk – hele året – uden ferie. Christian og Anne var aldrig på rejse, det brugte man ikke dengang. Den eneste fridag var Mikkelsdag den 29. september. Det var en traditionel dansk festdag, der blev afholdt til ære for ærkeengelen Mikael. Kirkerne var pyntet til gudstjeneste med høstens korn og frugter, og egnens landbrugere mødtes på markedet i Haderslev.

Landbruget

Christian Mink var selvlært, men fik hjælp af Landboforeningens forstander på Ladegaard, Frederik Nielsen, til at sætte marker af i parceller. Christian havde roer, byg, havre, hvede og græs med rød- og hvidkløver. Som gødning brugte Christian, som noget helt naturligt,

Modsatte side: Avlsbygningen var ikke stor nok, så en del af høsten måtte stakkes i hæns under åben himmel.

*Christian og Anne i haven
1971 (privateje).*

*Christian Mink i 1962
med sin Ferguson-traktor
foran udhuset, der ikke
var omfattet af fredningen
i 2005 (privateje).*

gødning fra stalden. Kunstgødning brugte han ikke meget af. Det ville blot få kornet til at vokse for hurtigt med det resultat, at stråene blev for lange, så de blev slået ned af regnen. Det ville betyde ekstra tørring af kornet og dermed en forhøjet mølleregning.

Avlsbygningen med stald, lo og korngulv havde altid været for lille. Christian Mink

kunne kun få cirka halvdelen af høsten ind og måtte derfor bygge to hæs udendørs, inden høsten kunne tærskes. Hæssætning var ikke et usædvanligt syn på mange husmandsbrug. Det var en stor, regelmæssig og ofte aflang bunke af kornneg, der var opstillet under åben himmel.

Christian Mink dyrkede gennem alle år sin jord, men i krigsårene var landbruget af flere grunde besværligt, bl.a. med afleveringspligt af korn til staten og tyskernes overvågning af landbruget, som ikke gjorde landmandslivet lettere.

Krigens pligter betød, at Christian i 1944 skulle deltage i udgravninger til beskyttelsesrum i tilfælde af bombenedkastninger. Materialeknapheden var udbredt, så man måtte bruge det, man havde. Myndighederne anbefalede, at man i mangel af bedre brugte sit plankeværk, et nedrevet skur, pandeplader eller lignende, der kunne danne tag over en jordudgravning i haven. På landet rådede myndighederne landbefolkningen til at bruge vognfjæle, hegnspæle, rafter, et udhus og lignende som beskyttende

I 1955/56 viste Christian Minks regnskabsbøger, at han havde to heste, seks køer og fire kvier, to grisesøer og seks grise. Christian Mink udtrykte tilvæksten sådan: "Du skal sørge for at have grise i din so og kalve i din ko". I 1955 betød tilvæksten, at han kunne sælge sine heste og købe en grå Massey Ferguson-traktor.

tag over et jordbeskyttelsesrum. Under et gravearbejde måtte Christian Mink søge dækning i den udgravning, han selv var i færd med at grave.

Selvom krigen var hård at komme igennem, og selvom der i perioder var knappe tider, havde Mink trods alt et landbrug, der gav lidt overskud. I stalden havde Christian Mink i begyndelsen to grisesøer og to kvier. Siden prøvede han at have op til tre grisesøer. Iflg. Christian Mink skulle der helst være fem grise i stien: "Fire til renter og en til saltkarret" som han sagde – hvert halve år. Mink sørgede altid for at have et svin slagtet til jul, og et til foråret inden fluerne kom. Desuden skulle der i stalden være fire køer og fire ungkreaturer og en hest.

Christian Mink var meget interesseret i køernes ydeevne. De køer, der ikke gav fed nok mælk, blev kaldt for "studenter", og de fik ikke meget plads i Minks stald – men blev slagtet. Mink var stolt af at være foregangsmand i kontrolforeningen, der var en sammenslutning af

mælkeproducenter. En af Minks højt ydende køer blev flyttet til Hjerndrup, hvor der blev gjort forsøg med avl.

Christian havde også bier helt fra begyndelsen. Anne brød sig ikke om det, men han fik et bihus i bryllupsgave, og så fik han godt begyndt. På markerne var der jo rødkløver og hvidkløver, så i varme perioder gav det god nektar til bierne.

Senere blev det til seks bistader, der gav 25 pund i hvert bistade. Det betød lidt ekstra indtægt, men ikke meget. Honningen var mest til eget brug og til gaver til familien til fødselsdag og jul. Christian Mink havde et godt helbred gennem alle år. Måske skyldtes det, som han sagde: "Hvor der står et hyldetræ og et bihus ved en ejendom, der kommer ingen doktor – der kører doktoren forbi". Bijobbet varede i mange år – helt frem til 1999, hvor stormen væltede hønsehuset og to af bihusene. Bistaderne gik i opløsning, og bierne frøs ihjel af hagl. Siden da havde Christian Mink ikke bier.

Avlsbygningen marts 2012, nykalket og med nye pandeplader.

Restaurering

Af Jan Knudsen,
arkitekt m.a.a.

Realdania Byg overtog statshusmandsbruget på Skovbøllingvej i 2010 efter husets eneste ejer, Christian Mink. Det var et hus der, trods det bevarede ydre og indre, trængte til istandsættelse efter mange års brug.

Udvendigt var tagstenene på stuehuset i dårlig stand, og bliktaget på mellembygningen trængte også til fornyelse. Tagene var desuden uisolerede. Døre og vinduer havde enkelte steder rådskader, og murværket havde flere sætningsrevner. Nedsivningsanlæg, kloak og kloakrør var ligeledes i en dårlig forfatning, og de levede ikke op til nutidige miljøkrav.

Udhusbygningen var, efter stormen i december 1999, i meget dårlig stand. En istandsættelse her ville indebære omfattende fornyelser, og da det ikke var afgørende for sikringen af husmandsstedet, blev udhusbygningen nedrevet.

Indvendigt var det især køkken- og toiletforholdene, der ikke længere var tidssvarende, men også centralvarmeanlægget, med oliefyr og radiatorer, trængte til udskiftning. Gulvene var overalt uisolerede og kolde, og el-installationen var underdimensioneret efter nutidig standard.

Restaureringsarbejdet tog sin begyndelse i maj 2011, og i marts 2012 kunne Realdania Byg, Jørgen Overbys Tegnestue og håndværkerne se tilbage på en veloverstået restaurering. Arbejdet omfattede i grove træk istandsættelse

af stuehus, ombygning af mellembygning, nyetablering af el-, vand- og varmeinstallationer, samt etablering af jordvarmeanlæg og biorensningsanlæg som et led i miljøforbedringerne. Restaureringen omfattede også genetablering af haveanlægget som et eksempel på “den danske bondehave” med både pryd-, nytte- og frugthave, tæt på den oprindelige have, som Christian og Anne Mink i sin tid anlagde.

Hovedidéen med istandsættelsen var at opretholde husmandsstedet som type ved at bevare så meget originalt som muligt og genetablere de kvaliteter, huset havde på opførelsestidspunktet. Tanken var, og er, at en moderne familie kan bebo huset som ethvert andet parcelhus – men med den glæde at kunne nyde den ekstra historiske dimension at bo i et fredet hus i en væsentlig bedre kvalitet i forhold til et moderne typehus.

Det var derfor nødvendigt at etablere en række mindre ændringer i husets struktur. Blandt andet blev et nyt børneværelse tilføjet på loftet, og i stueetagen blev der etableret en dør mellem køkken og spisesstue. Dermed kom de interne forbindelser i huset til at modsvare nutidige samværsformer og effektiv logistik i dagligdagen. Ligeledes blev der skabt en mere direkte adgang til haven, tæt ved køkkenet. Haven blev herefter ikke kun en prydhave, men

Hoveddøren 2012.

også et mere aktivt sted i forhold til boligen og den nye sydvendte terrasse. De basale komfortmæssige og tekniske forbedringer blev naturligt og diskret tilføjet, så husets stemning stadig er intakt.

De bærende fredningsværdier var urørlige under hele istandsættelsen. Herunder den arketyperiske opdeling af stald, mellembygning og stuehus, med en tydelig differentiering i detaljerne; fra det rå kalkede bryggers, over det simple køkken, til stuerne med forsatsrammer for vinduerne. Nye funktioner blev kun indpasset, hvor de var forenelige med den oprindelige detaljering og materialeholdning.

Ud fra en forudgående registrering og bygningsarkæologiske undersøgelser blev både eksisterende og tidligere forhold afvejet mod hinanden. Detaljer i indretningen var således en afvejning mellem originalitet, autenticitet og funktion. Primært blev de oprindelige forhold vurderet som de mest kvalitative, derfor blev mange detaljer ført tilbage eller lettere fortolket: F.eks. blev vægfarverne i stuerne ført tilbage, men malet med silikatmaling i stedet for limfarve for at genskabe det originale udtryk, og for at opnå en stærkere overflade. På samme måde blev supplerende stikkontakter og dørbeslag erstattet med tilsvarende gamle for at styrke den autentiske stemning.

Restaureringen af stuehuset lå ikke kun i de store tiltag, men også i detaljen. Vægge, lofter og gulve blev f.eks. ikke malet med rulle, men med pensel, så det gav overfladerne den oprindelige overfladetekstur. Nye skabslukninger, greb og skruer, der svarer til de originale, er små detaljer, man ikke umiddelbart bemærker, men som er med til at underbygge stemningen i huset – det, man kan kalde husets ånd.

Ydre rammer genskabt

Da husmandsstedet ikke havde undergået de store forandringer og moderniseringer gennem årene, var det forholdsvis nemt at rekonstruere ejendommen.

Stuehusets tag blev lagt med nye cementvingetagsten i samme profil som de oprindelige, der ved nedtagningen var for dårlige til at blive afrenset, og lagt op igen. Et gammelt cementstøberi i nærheden, der stadig havde de gamle forme liggende, påtog sig opgaven med at fremstille nye tagsten. De blev slæmmet og indfarvet med rødt farvestof, så de kom til at ligne de oprindelige rødindfarvede sten. Taget fik fast undertag med tagpap på brædder, hvilket betød, at gesimsen og skorstenspipens sokkel måtte hæves med én sten, men det fik ikke synlig indvirkning på husets proportioner.

*Fra entreen med kig til
dagligstuen 2012.*

Hoveddøren sidder som foreskrevet midt i facaden mod gårdspladsen med et vindue på hver side. Det var dog døren i mellembygningen (th.), der blev brugt i det daglige. 2012.

Undertaget blev lagt på de gamle spær, der var i så god stand, at det ikke var nødvendigt med reparationer eller opretning. Taget blev isoleret med mineraluld, så det nu opfylder moderne komfortkrav.

Stuehuset havde nogle sætningsskader med svære revner i murværket på den østvendte gavlfacade. Murværket blev derfor partielt understøbt for at hindre yderligere udskridning. Pudsskader, revner i facade, sokkel og stik over murhuller blev repareret, hvor det var tiltrængt. De steder, hvor cementsten skulle skiftes, blev der brugt genbrugssten fra den nedrevne udhusbygning og stuegulvenes strøpklodsning. Facaderne blev skånsomt afrenset ved lavtryks-spuling og hvidkalket med flere lag, vådt i vådt, for at undgå stribedannelser.

Vindueskarmene i stuehuset var oprindeligt malet mørke, men blev senere overmalet i en hvid farve. De fremstår nu igen med den formodede oprindelige mørkbrune nuance og med cremehvide rammer. Ligeså ser yderdørene ud som dengang, de blev malet for første gang.

Udvendigt fremtræder hele ejendommen nu som på opførelsestidspunktet. Kun enkelte mindre ændringer er i dag tilføjet billedet: Skorstenen på mellembygningen blev nedtaget sammen med gruekedlen, og i forbindelse med etableringen af nyt toilet i loftsetagen blev et gammelt støbejernsvindue med sprosseinddeling monteret i taget mod syd. Ligeledes blev der etableret en ny dør i mellembygningen mod syd med en dertil hørende terrasse – og til de små detaljer hører to nye udendørslamper på mellembygningen.

*Fra køkkenet 2012.
Det oprindelig komfur er
bevaret og er brugbart igen
efter en total restaurering
og genopmuring med ny
isoleret skorsten.*

Stuehuset

Husets “nye” køkken fra 1960’erne med det lille lave køkkenbord ved vinduet var helt nedslidt og ikke længere tidssvarende for en moderne familie. Det blev erstattet med et nyt snedkerkøkken tilpasset stedet. Køkkenelementer blev placeret med respekt for den oprindelige placering og i en detaljering, der svarede til husets tid. Køleskabet kunne dog ikke placeres i det lille rum uden at ødelægge rummets harmoni, men ved at placere det i fadeburet kunne også dette rums oprindelige funktion bibeholdes.

Det nyfortolkede landkøkken står på ben, så de oprindelige, intakte 15 x 15 cm vægfliser er synlige under elementerne og gennem de åbne hylder i den nye køkkenbordssektion. De originale fliser blev ikke gemt væk bag lukkede køkkenelementer hvilket betød, at køkkenet fik en

“svævende” lethed. Stemningen anno 1934-35 blev således bevaret.

Køkken blev indrettet med opvaskemaskine, kogetop, emhætte og indbygningsovn, men bevarede landkøkkenets originalitet med bl.a. porcelænsknopper på skufferne. Detaljer som kuglesnaplås til skabe i stedet for magnetlukninger og skruer med lige kærvi i stedet for stjerneskrue er ligeledes med til at underbygge oplevelsen af det oprindelige køkken i det nye.

Over flisebeklædningen havde rummet oprindeligt malede vægge med en kontraststribe fire cm fra loftet, men senere blev overvæggene tapetseret med mønstertapet. Overvæggene blev igen hvide med en afsluttende stribe som en overgang til loftet. Den karakteristiske lyseblå farve, som Mink malede på køkkendørene, blev ligeledes bibeholdt.

Tv: Et nyt køleskab er i dag placeret i det gamle fadebur sammen med de oprindelige hylder, således at rummets funktion er bibeholdt. 2012. I midten: Det oprindelige fadebur i brug (Privatfoto). Th: For at understøtte en tidssvarende udnyttelse af huset er der etableret en åbning til spisestuen. 2012.

Oprindeligt var den røde stue den fine stue, mens den grønlig/jordbrune blev brugt som hverdagsstue. I dag er den tidligere fine stue med en døråbning til køkkenet (den blå dør i baggrunden til venstre) tænkt som spisestue. Dørene står med oprindelig maling og er blot blevet afrenset. Døren i midten fører til entreen, mens døren længst til højre fører ind til soveværelset.
2012.

Køkkengulvet var belagt med vinylfilt, som ikke var der oprindeligt. Vinylfilten blev fjernet, så gulvbrædderne blev synlige ligesom i de to stuer, entreen og soveværelset. I køkkengulvet blev der tillige lagt gulvvarme som i mellembygningen.

Brændekomfuret var køkkenets omdrejningspunkt, og det stod Anne for. Skulle der hurtigt varme under gryderne, brugte hun kvas (tynde pinde og grene fra markhegnene). Skulle der koges og steges i længere tid, brugte hun brændeknuder, der ikke brændte ud så hurtigt, men gav en mere konstant varme. De mange års brug sled hårdt på komfuret, men efter en total restaurering og genopmuring med ny isoleret skorsten fremstår brændekomfuret nu igen som på Annes tid, og så det igen er brugbart.

Fadeburet blev bevaret, men med ændringer, så det opfylder nutidige behov. Det tidligere kalkede rum blev malet hvidt, og rummet fik et nyt trædæk lagt ned med to gulvlemme – en over saltkarret og en over den oprindelige trætrappe, der blev bevaret i “kælderen”. Lemmene

blev udskåret i det færdige gulv for at opretholde åreretningen (en detalje, enhver træmand vil bemærke). Fadeburets faste hylder blev ligeledes bevaret, men flyttet op på det nye gulv og afkortet for at give plads til køleskabet.

Stuerne var oprindeligt malet med limfarve. I den fine stue i en rødbrun nuance og i dagligstuen i en grønlig brun jordfarve, men begge stuer blev på et tidspunkt tapetseret. Al tapet blev nedtaget, og de oprindelige tidstypiske vægfarver blev genskabt og afsluttet med en mørk kontraststribе for oven. Ligeledes blev den murede varmluftkanal i den fine stue nedtaget, så rummet nu fremtræder mere regulært.

Væg-til-væg tæpperne, der blev lagt på et senere tidspunkt (formodentlig også for at forhindre fodkulde), blev ligeledes fjernet, så gulvene nu igen fremstår som bare bræddegulve.

Forsatsruderne med den særegne rammeinddeling (Berliner-vinduer) var huset ikke født med. De kom først til senere – hvornår vides ikke, men et forsigtigt gæt er engang i

1960'erne. De blev renoveret og isat energi-glas og nye tætningslister, så de ydre dannebrogsvinduer fortsat fremstår originale. Den største isoleringsværdi ligger således i de indvendige forsatsruder. De blev opsat i alle rum, og sammen med det isolerede tag og gulv blev huset tilstrækkeligt isoleret til at opfylde moderne komfortkrav.

Alle vinduesrammer og vindueskarme blev afmonteret under restaureringen. Karme blev genindsat med tjæret værk og afsluttet med en fuger i ren kalkmørtel, så det oprindelige bygningsudtryk blev bevaret, og så en tilstrækkelig udluftning af træværket fortsat blev sikret. Karme og rammer blev malet med linoliemaling; udvendigt i den formodede oprindelige farve, og indvendigt i en gullig hvid som den senest bevarede farve.

Stuehusets stikkontakter i sort bakelit blev renoveret, og stikkontakter fra 1960/70'erne blev udskiftet til tidstypiske afbrydere, så alle kontakter nu er ens, anno 1934. Men for at til-

godese nutidige krav blev der langs gulvet suppleret med moderne stikkontakter og udtag til tv, tlf. og internet.

De gamle pladeradiatorer blev alle erstattet af nye radiatorer, svarende til den type, der har været produceret siden 1930, og som ligner de gamle støbejernradiatorer. De blev placeret under alle vinduer i alle opholdsrum samt i entreen og på første sal i mellemgangen og på det lille toilet.

Alle undergulve blev isoleret og støbt på ny med 100 mm armeret beton. De fleste gulvbrædder i opholdsrummene (og i overetagen) kunne genbruges. De blev afhøvlet og lagt ned igen. De gulvbrædder, der var dårlige, blev erstattet af nye i samme kvalitet. Alle fodlister blev ligeledes afmonteret og genopsat på samme sted, efter at de blev genmalet med linolie-maling. Enkelte steder måtte de dog fornys.

Alle trægulve er lakeret med blank Tonkin Lak tilsat sortbrun brændt umbra-pigment for at modsvare de gamle fernisgulves gyldne glød.

Fra den nye spisesstue med kig til hverdagsstuen, 2012. Stuehusets tidstypiske stikkontakter er udført i sort bakelit. De er bevaret og suppleret af moderne stikkontakter og udtag til tv, tlf. og internet langs gulvet.

*Alle vinduer er afrenset,
eftergået for råd og partielt
udbedret med sundt træ.
2011 (Jørgen Overbys
Tegnestue A/S).*

For at opnå den originale overflade blev lakken påført med pensel og afslutningsvis poleret.

Entreen havde oprindeligt limfarvet loft og overvægge i kalket hvidt, mens undervæggene var mønstermalet. Senere (sandsynligvis i forbindelse med etablering af ovnen under trappen) blev alle væggene tapetseret med mønstertapet fra gulv til loft. Overvæggene blev igen kalkhvide, og undervæggenes mønstermaling blev genskabt, ligesom loftet blev malet som i de øvrige rum.

I stedet for brændeovnen under trappen blev der etableret et opbevaringsrum. Væggen blev udført med affasede brædder som den oprindelige trappeinddækning på første sal. Brædderne blev brandimprægneret, da skorstensrøret blev ført gennem opbevaringsrummet.

Trappen til første sal var belagt med nistret vinyl med sorte gummiforkanter. Entregulvet var ligeledes belagt med vinyl, men i et andet mønster. Al vinyl blev fjernet, så trægulvet og trætrappen igen blev synlig, og træet fik samme overfladebehandling som husets øvrige trægulve.

For at undgå skader under restaureringen blev døre og lamper nedtaget, mens dørkarme blev inddækket. På samme måde blev entreens træ-ådring beskyttet. Udover lidt pletmaling var ådringen (eller åringen) helt intakt, som da den blev påført i 1934. Denne særlige maleteknik, der skulle imitere en træsort, var udbredt i det 19. århundrede. Ofte var det træsorter i mahogni-familien, der blev imiteret, da disse var dyre at købe. En tilsvarende maleteknik (marmorering) blev også brugt til at efterligne stenoverflader. Marmoreringsteknikken blev dog ikke anvendt på Skovbøllingvej.

Generelt blev eksisterende, malede overflader søgt bevaret ved skånsom afrensning uden kraftige opløsningsmidler, der kunne beskadige eller mattere den originale behandling. Overfladerne blev blot frisket op med et tyndt lag klar linolie og efterfølgende poleret.

Soveværelset grønne vægfarve var uændret i alle år siden opførelsen. Oprindeligt blev farven malet i en limfarve, senere blev den overmalet i en oliemaling. Væggene blev, som i de øvrige rum, tyndspartlet for vedhæftning, og

Fra entreen 2012. Der blev etableret et opbevaringsrum under trappen i stedet for brændeovnen, der ikke var oprindelig og som aldrig viste sig nyttig som effektiv varmekilde.

Soveværelset blev oprindeligt malet i en grønlig limfarve. Senere blev limfarven overmalet med en oliemaling i en lysere grøn farvenuance. Farven blev tilbageført til det oprindelige udtryk, men er i dag malet med silikatmaling, der stort set har de samme egenskaber som limfarve, men er væsentligt mere robust. 2012.

den samme grønne farve blev genskabt i silikatmaling.

Den hængende afbryderkontakt, den såkaldte husmandskorrespondance, blev bevaret med en ny snoet stofledning. Husmandskorrespondance var en tidstypisk funktion, der kunne betjenes fra sengen, så man var fri for at stå op for at betjene vægkontakten. Husmandskorrespondancen blev ligeledes bibeholdt i det østvendte loftsværelse. Soveværelsets glaslampe i loftet blev også bevaret.

Loftsetagen havde gennemgående bræddegulv, men det var kun i de to loftsværelser, brædderne var lakeret. Alt blev afslebet og lakeret som husets øvrige gulve, og fodlister blev afmonteret og placeret på samme sted.

Væggene i det østvendte loftsværelse var beklædt med bløde plader og tapetsret med mønstertapet. Plader og tapet blev fjernet, så de oprindelige gyldenbrune staf-bræddevægge nu igen danner synlige vægge i rummet. De karakteristiske staf-brædder, hvis kanter er forsynet med en udadbuende profil, var tidstypiske, og blev ofte anvendt som væg- og loftbeklædning.

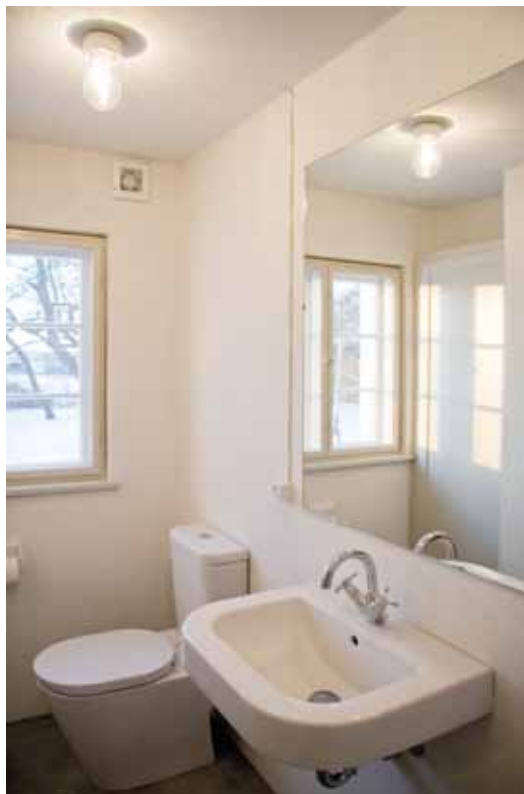
Det vestvendte værelse havde vægge af masonitplader og var tapetsret i tre forskellige blomstermønstre, og loftet bestod af påsømmede hvidtede masonitplader. Værelset, på kun syv m², havde ikke nogen bevaringsværdi, så det blev nedrevet og erstattet med et nyt på 12,5 m². Som i det østvendte loftsværelse, og i et nyt lille toilet-rum, blev vægge og loft beklædt med staf-brædder, og for at opfylde moderne boligkrav fik begge loftsværelser, som i stuerne, udtag til el, tv, tlf. og internet. Døre og luger i loftsetagen blev fremstillet som kopier af de oprindelige.

Mellembygningen

Mellembygningen var et arbejdsrum med rustikke overflader med gulv i beton og kalkede vægge. Gulvet blev brudt op og erstattet med et nyt isoleret, cementglittet betongulv, men med gulvvarme for at modsvare nutidige krav til komfort. Loftet var uisolaret og blev derfor nedrevet og isoleret og genskabt som det oprindelige pudsede loft på forskallingsbrædder og

De to værelser på første-salen blev indrettet med karakteristiske og tidstypiske staf-brædder. Det nye toilet anes i baggrunden. I midten den bevarede, tidstypiske 'husmandskorrespondance', der gjorde det muligt at betjene lyset fra sengen. 2012.

Mellebygningens originale stemning med rustikke vægge og rå gulve er søgt bevaret. Det nye badeværelse er derfor nøgternt indrettet. Den lille plads udenfor mellebygningen blev genskabt med nye belegningssten. Det var her, Mink vaskede malke-spandene. 2012.

rørvæv (tagrør/stråmåtte vævet med ståltråd til fæste af puds). De pudsede og hvidkalkede vægge, der ikke var omfattet af nedbrydningen, blev blot afrenset og kostet med hvid silikatmaling. På taget blev der lagt nye pandeplader på det istandsatte tagværk.

Toiletrummet fra 1960'erne havde gipspladeloft, oliemalede vægge i tidens gul og blå farver, og på gulvet lå flerfarvede mosaikfliser. Hele rummet med installationer var nedslidt og utidssvarende, og alt blev derfor nedrevet. Det nye badeværelse blev nøgternt indrettet, så det nu underordner sig mellebygningens originale stemning med de rustikke vægge. Brusenichen, der blev beklædt med hvide,

matte 15 x 15 cm fliser, blev etableret i den ene ende af rummet, så den fremstår som en naturlig del af rummet – og ikke som et indsat element.

I mellebygningen blev der installeret vaskemaskine og tørretumbler, der hvor gruekedlen oprindeligt stod, og i det tidligere das blev der plads til både teknikskab og garderobe. Fra mellebygningen blev der isat en dør ud til en ny solterrasse. Døren er, som de øvrige døre, med fire fyldninger, dog med en rude i det øverste fyldningsfelt. Døren ud til gårdspladsen blev ligeledes genskabt som en kopi af den oprindelige fyldningsdør med genbrugt beslåning.

Avlsbygningen

Udover et nyt pandepladetag i samme profil som det oprindelige står avlsbygningen urørt, som da Christian Mink drev bruget. En grundig rengøring var tilstrækkelig til, at stalden og laden kan bruges i en ny sammenhæng. Dog blev nedslidt og råddent træværk erstattet af nyt, og for at sikre adgangen til hø- og halmloftet blev der etableret en gangbro. Den oprindelige gennemgang fra stalden til laden, hvor der på et tidspunkt blev bygget grisesti, blev ligeledes genetableret.

Ladeporten mod vest blev udskiftet med en ny som en kopi af den gamle, mens den østvendte ladeport blot skulle repareres. Begge porte og begge stalddøre blev linolie malet på den udvendige side i den originale grålige kulør.

Staldvinduerne i støbejern blev gjort rene for rust og frisket op med ny maling i den samme røde farve, som de altid har haft. I stalden og laden blev der opsat ny el-installation ved siden af den gamle, der blev afbrudt. Den nye belys-

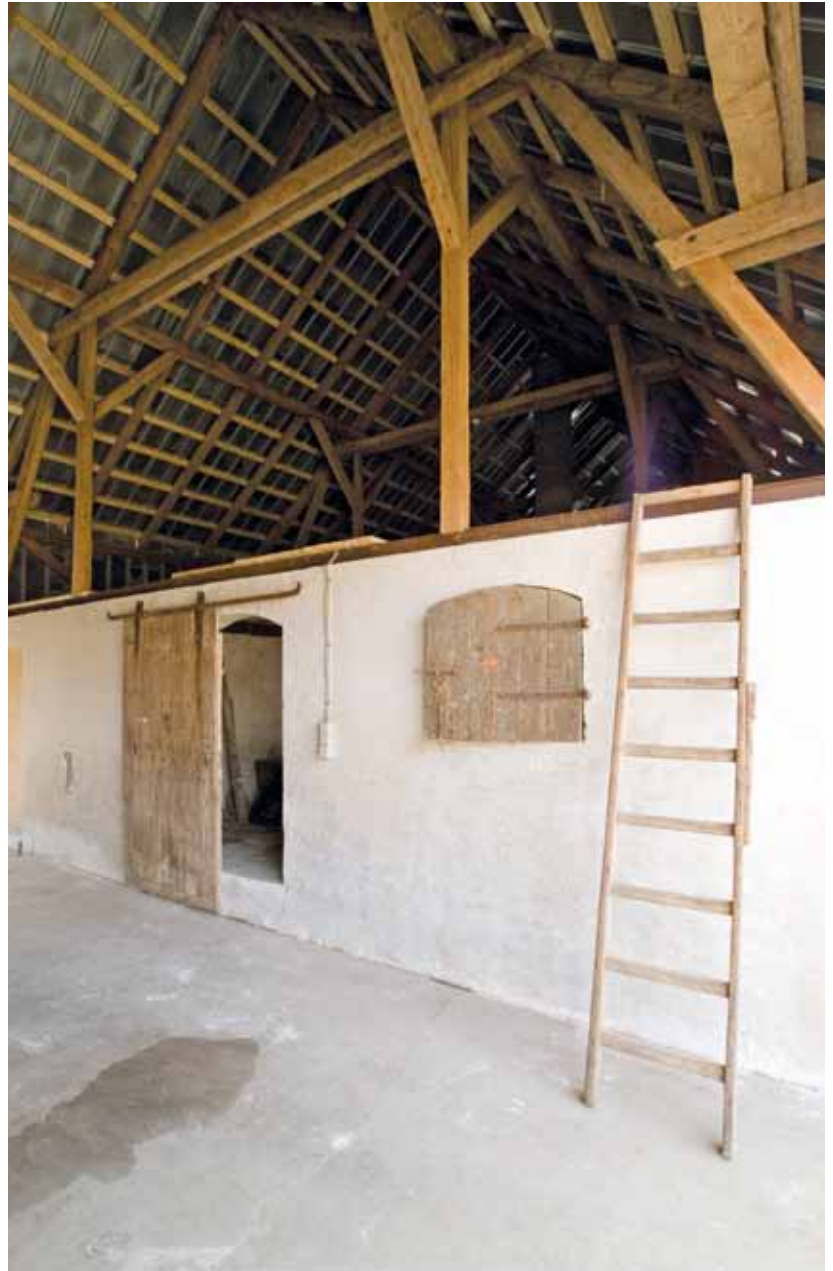
ning består af "sylvetøjsglas"-lamper med klart glas. Lamperne blev sat op i stalden, laden, malkekammeret og på hø- og halmloftet, og de er sammen med den synlige kabelføring med til at bevare den stemning, der var på Minks tid.

Det gamle malke rum blev omdannet til et moderne teknikrum for jordvarmeanlægget (forsyner stuehuset med varmt vand til gulvarme, brugsvand og vand til radiatorerne). Malke rummet blev blændet af fra laden, så der nu kun er indgang fra stalden. Det betød, at den overflødige revleskydedør kunne flyttes tilbage på sin oprindelige plads mellem stald og lade. Det gamle gulv blev erstattet med et nyt isoleret betongulv med gulv afløb, og rummet blev udstyret med en udslagsvask med koldt og varmt vand, så det også kan fungere som grovkøkken. El blev indlagt, så der er mulighed for tilslutning til fryser. Det nye malke rum fremstår overalt med hvide overflader. Kun en ny loftslampe med "sylvetøjsglas" midt i loftet, og en synlig kabelføring, giver mindelser om en svunden tid.

Avlsbygningen 2012. Smedejerns detalje ved hestebåsene. Stalden og laden fremstår som på Minks tid.

Aolsbygningen 2012.

Summary

In 1920 the southern part of Jutland, lost to Germany in the 1864 war, was returned to Denmark. This land, North-Schleswig to Germans, is typical border country with, even today, a sizeable German-speaking minority north of the border. The loss of the territory had sparked the nationalist movement in Denmark, and after re-unification architecture was used politically to strengthen Danish culture and sentiment in the region.

The architectural style used was called “Bedre Byggeskik”, literally “Improved Building Practice”, a style propagated by the eponymous cultural movement set in motion in 1915 by some of the most influential architects of the time. The Bedre Byggeskik movement was part of a broader North European cultural shift, which took shape in movements such as Deutscher Bund Heimatschutz in Germany, the Arts & Crafts movement in England, and Föreningen för Svensk Hemslöjd in Sweden.

The Bedre Byggeskik movement sought a return to the perceived simple, harmonious and solid buildings of the vernacular tradition. In Southern Jutland the resulting architecture acquired a nationalist, ideological dimension not seen elsewhere in the country.

In an effort to provide the means for the increasing population to make a decent living in the countryside the Danish government in

1899 introduced state credit for smallholders. This credit, available to rural labourers, covered 90% of the cost of acquiring a plot and building a cottage. While the system was used extensively throughout the country, the government was accused of using these credits to shift the balance between Danish and German in Southern Jutland.

The smallholding at Skovbøllingvej 35, eight km. north of Haderslev, is one of very few such state sponsored smallholdings that have survived almost intact to this day, and it was therefore listed in 2005. The cottage and barn were built in 1934-35 by the rural labourer Christian Nissen Mink who lived there until he died in 2010, aged 104. The property has therefore undergone very few changes over the years.

One condition for obtaining state credit was that the design and layout of the buildings should be approved by the state land commission. In practice, this meant that the smallholder would choose between a set of type drawings prepared by Bedre Byggeskik architects that would then be adapted to local conditions by an architect appointed by the regional office of the state land commission.

The buildings at Skovbøllingvej were built using grey cement bricks that were rendered and lime-washed. Red dyed cement tiles were

*Opposite page:
Skovbøllingvej 35, 2012.*

used for the roof on the cottage, and the barn was covered with sheet metal plates.

As was common in the region, the cottage faces north-south, with kitchen, hallway and bedroom to the north and the courtyard, and two sitting rooms to the south, facing the garden. A small building containing the larder connects the cottage to the barn to the west. The cottage is thus well protected against the prevailing westerly winds. The central front door in the north façade was for guests, while the more humble door in the connecting building was intended for daily use. A terrace door to the garden was by the Bedre Byggeskik architects considered an unnecessary luxury in small cottages. In consequence, the garden façade is very simple, with just four harmoniously placed windows.

Realdania Byg acquired the property in 2010, including the 10.7 hectares (26 acres) of farm land, and restored the buildings in 2011-12. While introducing the technical amenities and energy conservation measures needed to fulfil modern expectations, the main purpose of the conservation project has been to preserve, typologically, the state sponsored smallholding. The barn may in the future be used for livestock, and the property will be equipped with sustainable, self-contained energy production units. The garden has been restored to reflect the typical cottage gardens of the time.

Litteratur og kilder

Landbrugets bygninger 1850-1940,
introduktion, temagennemgang 2002
Lisbeth Brorsen, Kenneth Johansen og Eske
Møller, Kulturarvsstyrelsen, Kulturministeriet

Landsforeningen Bedre Byggeskik, Beretning
og regnskab 27. juni 1915

Bedre Byggeskik, Bevægelse og bygninger,
Lene Floris

Landbrugets bygninger 1850-1940,
Kulturarvsstyrelsen
Esben Hedegaard og Anders Myrtue,
Skov- og Naturstyrelsen, 1996

Byggestil og byggeskik – nationale
strømninger i sønderjysk arkitektur 1850-1940
Christian Kaatmann

Havsteen-Mikkelsen, Mette Eriksen:
Christian Minks statshusmandsbrug
i Skovbølling, s. 28-33 i Sønderjysk
Månedsskrift 2006:1

Bygmesterbogen Landsforeningen Bedre
Byggeskik 1932,
Harald Nielsen

Den 2. Bygmesterbog,
Landsforeningen Bedre Byggeskik 1941,
Harald Nielsen

Projekt Bedre Byggeskik, Holbæk Museum,
Forskningsbeskrivelse, udgave 1
Eskil Vagn Olsen, museumsleder,
16. juni 2009

Beskrivelser og betingelser 31.3.2011
Jørgen Overbys Tegnestue A/S
Slotsvej 46
DK - 6510 Gram

Jydske Vestkysten den 12. maj 2010,
artikel af Mads Sandemann

Husmandsliv, Gunnar Solvang 1984

Husmandsliv under afvikling,
Landbohistorisk Selskab,
Historisk Samfund for Als og Sundeved,
Gunnar Solvang, 1999

Oprettelse af Husmandsbrug ved Statens
Hjælp. Foredrag i Nationaløkonomisk
Forening d. 21. januar 1904 ved cand. jur.
H. Waage

Øvrige kilder

Christian Minks arkivalier, venligst udlånt af Laurids Mink

Etnologisk undersøgelse af Christian Minks statshusmandsbrug er foretaget af etnolog mag. art. Mette E. Havsteen-Mikkelsen på foranledning af Museet på Sønderborg Slot og Haderslev Museum i 2005. Interviews, fotos og andet dokumentationsmateriale i forbindelse hermed befinder sig på Haderslev Museum

Interview med Laurids Mink, Jan Knudsen, 2011

Jørgen Overbys Tegnestue A/S

www.denstoredanske.dk

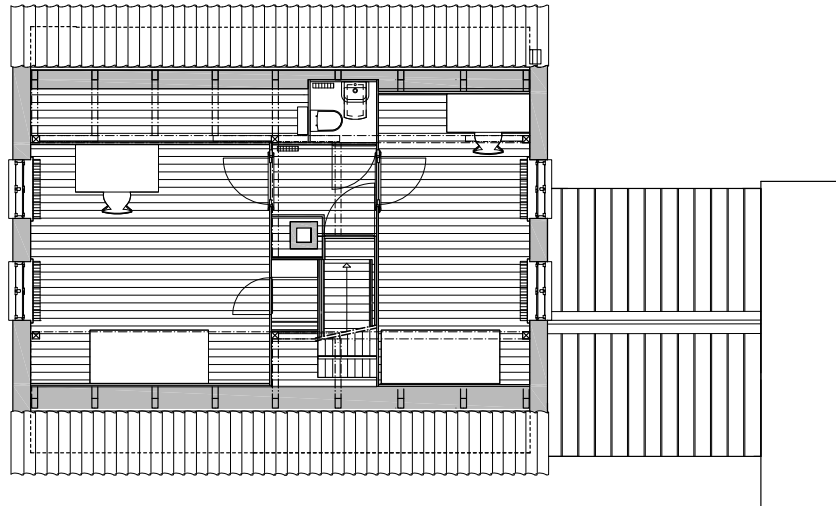
www.kulturarv.dk

www.da.wikipedia.org

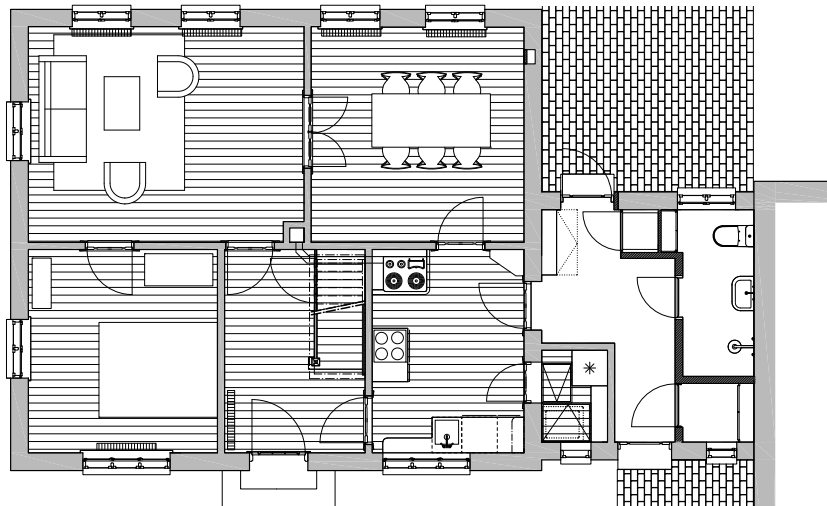
Bogens DVD-film er tilrettelagt af Marianne Albeck og produceret af Fjernsynsforeningen

Plantegninger

Ny plan overetage.

*Ny grundplan, stuehus.
Grundplanen er søgt beva-
ret i videst mulig omfang i
forhold til det oprindelige
hus fra 1935 (Jørgen Over-
bys Tegnestue A/S).*

Bygninger er en del af vores kulturarv. Et håndgribeligt levn, som vores forfædre har givet videre, og som vi er forpligtet til at værne om.

Realdania Byg A/S er et ejendomsselskab for udvikling og bevaring. Selskabets formål er at opbygge og formidle en samling af gode eksempler på byggestil og arkitektur fra forskellige tidsperioder og egne i Danmark samt at investere i udviklingen af eksperimenterende nybyggeri. Realdania Byg er et helejet Realdaniaselskab.

Se mere på www.realdaniabyg.dk

